

H. H. von Schwerin: Helgoland. Historisk-geografisk undersökning. Med 2 kartblad och 1 tafla. (Lunds Univ. Årsskrift. Tom. XXXII.) Lund 1896. (275 + XXXVIII SS.)

En Bog paa 300 Kvartsider om en Ø, der ikke er større end at man kan gaa omkring den i mindre end en Time, kunde synes at være for meget. Imidlertid er Helgoland fra Naturens Haand mærkeligt udstyret, dens geografiske Beliggenhed er saa karakteristisk og betydningsfuld, at der allerede derfor er meget at fortælle om denne Nordsøens egentlig eneste Ø. Den øines ikke fra noget Fastland, men man behøver ikke at fjerne sig langt fra Eiderens, Elbens eller Wesers Munding, før dens røde, bratte Vægge dukke op midt i Bølgerne og lyse med et mærkeligt Farvespil („Grön is dat Land, roth is de Kant, witt is de Sand, dat is de Flagg van 't hillige Landt“). Som et fremskudt Fort fra et af Landene bagved har den altid havt stor Betydning; den hilses med Jubel af Sømænd paa Handels- og Fiskefartøier, som tumles af Nordsøens Storme og her finde Nødhavn. En Ø af saa stor maritim og militær Betydning maatte enhver Gjenbomagt ønske at besidde, og derfor har Danmarks Konge, som i den længste Tid har eiet Øen, ofte maattet kæmpe for sin Ret med Hansebyerne, med gottorpske Hertuger, keiserlige Krigere og engelske Flaader. Klippeøen har endelig i høi Grad sat Fantasiens i Bevægelse; allehaande Myther, der ogsaa have fyldt de Lærdes Bøger, have indhyllet Øens skarpe Omrids med en Sagtaage.

Allerede heraf vil fremgaa, at den, som vil skrive en „historisk-geografisk“ Undersøgelse over Helgoland, vil have Emner og Spørgsmaal i stort Tal at behandle. Men endvidere har en Forfatter jo Ret til at se en Enkelthed under universelt Synspunkt — vel beset er dette jo netop den gode Monografis Opgave — og enhver Læser af det foreliggende Værk vil erkjende, at Friherre v. Schwerin i denne Henseende Intel har forsømt, ja man vil endog finde, at Forf.s Evne til at drage Paralleler mange Steder fra, til at belyse ved Sam-

menstillinger, er noget særligt fortjenstfuldt ved hans Arbejde¹⁾.

En anden Egenskab ved Bogen er det Vidnesbyrd, den giver om Docent v. Schwerins omfattende Viden. Nærmest maa den vel efter dens Emne sammenstilles med hans første Arbejde, „Herodots framstilling af Europas Geografi“ (1884), der allerede viste en betydelig Læsning. Forf.s senere Arbejder over afrikanske Forhold have godtgjort, hvor vel bevandret han er i hele den vidtspredte, geografiske Litteratur. Vel er v. Schwerin ikke i den sidste Tid, siden han for en halv Snes Aar siden reiste i Afrika og besøgte ukjendte Egne ved Kongofloden, optraadt som geografisk Opdagelsesreisende, men hans Bøger, saaledes de fortræffelige Skrifter „Slafveri och slafhandel i Afrika“ (1891), „Muhammedanismen i Afrika. Antropo-geografisk studie“ (1892) og ligeledes den foreliggende Bog, ere prægede af den samme kjække Freidighed, den samme ufortrødne Gaaen paa, som udmærker den reisende Opdager. Schwerin sparer sig ingen Møie for at naa til Bunds i Spørgsmaalene; han undersøger Stederne med egne, iagttagende Øine, han gransker i Bibliotheker og Arkiver, i Bøger og Atlasser, han lader sig ofte ikke nøie med de trykte Udgaver, men gaar til selve Manuskripterne, alt for at faa Sandheden frem. Endelig har Forf. en tiltalende og livlig Stil og Fremstilling; jeg vilde i denne store Bog kun have ønsket en stærkere Leddeling, samt at enkelte Stykker vare blevne trykte med en mindre Sats.

Efter at Forf. i Bogens første Afsnit har meddelt, hvad Oldtidens Geografer og Middelalderens ældste Kilder fortælle om Helgoland, omhandler han i det følgende Afsnit Adam af Bremens ret lange og interessante Beskrivelse, der har givet Forskerne mange Knuder at løse; Forf. lægger her baade

---

¹⁾ Exempelvis kan nævnes Bemærkningerne om Havbølgenes idelig omdannende Magt (S. 231 f.), Dobbeltøer (S. 230), den stadig skiftende Nomenclatur paa mindre Lokalteter (S. 220, 263 f.), parallelle Navne fra ældre og nyere Tid (S. 34, 39, 48, 56, 67 f.).

Skarpsindighed og megen sund Sands for Dagen. Og som Hovedresultat af Undersøgelsen fremgaar, at Bremerkanniken ogsaa i dette Punkt har vist sig som en fortrinlig Geograf. Denne Opfattelse stemmer jo ganske med hvad S. Günther for nylig har hævdet i sit Skrift om Adam af Bremen¹⁾ og ligeledes Aug. Bernard i en Bog, som Forf. endnu ikke har havt Adgang til at benytte²⁾. — Forf.s Undersøgelser over *Farria* — saaledes skal Helgolands ældste Navn have lydt — og over *Edbertus episcopus Farriensis*³⁾ indeholde meget rigtigt. Antagelsen om, at et andet Helligt Land — nemlig Holy Island ved Northumberlands Kyst, der oprindeligt hed *Farne* (Lindisfarne) — samt denne Øs første Bebygger og Grundlæggeren af Klostret dér *Cudbertus episcopus* har bragt Forvirring ind i Traditionen, er meget snild, om end ikke fuldt overbevisende.

Skildringen af Helgolands Historie i den senere Del af Middelalderen indeholder ligeledes mange omhyggelige Undersøgelser. Forf. viser, at Øen ikke regnedes sammen med de frisiske Øer eller udgjorde nogen Del af *Utland*, hvilket bl. a. fremgaar af Kong Valdemars Jordebog. I det fjortende Aarhundrede, paa det danske Riges Forfaldstid, synes endog Øen at have glædet sig ved en vis Selvstændighed, fordi de Herrer, som stredes om Danmark, havde nok at varetage andensteds. Forf. har fremdeles aabenbart Ret i, at Kielexertraktaten af 1332 aldeles ikke særlig omtaler Vesterhavsoerne, saaledes som det har været hævdet. Paa Valdemar Atterdags Tid faar Helgoland en stærkere Haand at føle; Kongens tapre Høvidsmænd byggede her et „fortalicium“, og Hamburgerne maatte erfare, at der var kommen en bevidst

¹⁾ S. Günther, Adam von Bremen, der erste deutsche Geograph. i Sitzungsberichte der kön. böhm. Gesellschaft der Wissenschaften. Classe f. Philos., Gesch. u. Philologie, 1894, Prag 1895.

²⁾ A. Bernard, De Adamo Bremensi geographo. Parisii 1895.

³⁾ Forf. kunde her ogsaa have henvist til Meyer v. Knonau, Heinrich IV. und Heinrich V., I. 416 f.

og streng Styrende paa denne Ø, som deres Søfarende saa ofte benyttede som Nødhavn. Paa den Tid, da alle Hanseaters Vrede vender sig mod Kong Valdemar, falder Øen i Stædernes Vold, i alt Fald for en Stund. I det sidste Aarti af det fjortende Aarhundrede bliver Helgoland Skueplads for mange af Vitaliebrødrenes Kampe; her havde Sørøverne paa Nordsøen fundet et Centrum og Tilflugtssted. Den i Sagn og Sang vidt berømnede Klaus Størtebeker havde saaledes slaet sig ned paa Øen, og det var i Nærheden af denne, at han bestod sin sidste Kamp, der havde hans Fangenskab og Halshugning i Hamburg til Følge¹⁾.

Ved Tiden 1425 søger Silden i vældige Skarer til Nordsøen, og der opstaar ved de flanderske Kyster som ved Helgoland et betydeligt Sildefiskeri²⁾. Øen synes da at have været et stærkt benyttet Tilholdssted for Fiskeflaaderne, og Danske saavel som andre Nationer have sikkert havt Boder paa Øen. Men at Øen i det 15de Aarh.s Midte skulde have været anset som et „commune bonum“ for mange Magter, saaledes som Forf. antager (S. 90), kan dog vist ikke godkjendes. Der findes en Optegnelse i Hamburgs Kæmnerbøger

¹⁾ Forf. siger: den betydelige Litteratur om Størtebeker findes i Zeitschrift des Vereins für Hamburgische Geschichte II. 1847. Men Efterretningerne om denne Vitaliebroder ere i nyere Tid blevene yderligere prøvede, og især er det historiske Grundlag bleven udskilt fra det hele Sagnmylder. Her maa først og fremmest nævnes K. Koppmanns Afhandling i Hansische Geschichtsblätter 1877 (1879), 35 f.; om Litteraturen se iøvrigt Allgem. deutsche Biographie, Størtebeker. Nogle Enkeltheder i Schwerins Meddelelser maa derfor rettes; saaledes toges Størtebeker til Fange og henrettedes 1401, ikke 1402.

²⁾ Forf. siger gjentagne Gange, at Silden forlod Skaane (S. 90, 138), og han anfører Rufus' Udsagn: „de heringh quam nicht wedder“ (til Skaane). Dette er dog ikke rigtigt, saaledes som allerede Grautoff og Allen, ligesaa Hirsch og Schäfer have vist. Her er kun Tale om en midlertidig Udeblivelse af Silden, saaledes som det oftere hændte; snart kom den igjen, og i det 15de og den første Del af det 16de Aarh. falde netop meget rige Fisketider. Jfr. Schäfer, Das Buch des Lübeckischen Vogts auf Schonen XLI.

fra 1448 saalydende: *10 § Johanni dem richteschreivere pro uno libro iudicii ad usum Hilleghelande per eundem scripto*¹⁾, og heraf udleder Forf., at Hamburg varetog Øens Domsret. Efter hans Mening har den betalte Bog været en kortfattet Samling af Bestemmelser eller de vigtigste Rets-tilfælde, som kunde forekomme ved Tvistigheder mellem de ved Øen sammentræffende Fiskere af forskjellig Nationalitet. Bogens Indhold maa vel imidlertid nærmest opfattes som en Lovbog eller Statutbog for de Hamburgske Fiskere, der dreve Fiskeri ved Helgoland og havde Boder paa Øen; der er saaledes herved Intet givet om, hvem der havde Domsret over selve Øen og dens Indbyggere (jfr. de tilsvarende Forhold i Skanør og Falsterbo). Naar det fremdeles anføres, at Bremens Jurisdiktion endog formodedes at omfatte Helgoland, da fremgaar dette næppe af den citerede gamle Kilde, der udtaler, at Jurisdiktionen strakte sig paa Havet lige til Kysterne af Helgoland, men ikke at den gik ind over selve Øen²⁾.

v. Schwerin henviser endvidere til en vis Forbindelse mellem Helgoland og Ribe, til hvilken By en egen Afgift svaredes. I Laugsskraaen for Skipperlauget i Ribe af 1478

¹⁾ Her citeret efter Udgaven i Kämmerreirechnungen der Stadt Hamburg II. 79, hvilket Værk Forf. ikke har benyttet. Disse Regnskabsbøger vilde sikkert ogsaa have indeholdt andre Oplysninger om Helgoland, saafremt Byen havde havt nogen Slags Rettighed paa Øen.

²⁾ Westphalen, Monumenta III, sp. 2116: *usque ad terram sanctam vulgo heilige Land insulam jurisdictionis civitati Bremensi concessa diceretur, ex quo magnam jurisdictionis marinae perturbationem et confusionem nasci oporteret, quando hæc Ducatui Holsatiæ item Hadeleriæ ac Wursatiæ nec non comitatui Oldenburgico usque ad centum milliaria in mare adhæret, quia, ad quem pertinent littora maris, ad eundem etiam pertinet jurisdictionis marinae usque ad centum milliaria. Altsaa Bremens Søterritorium -- dette siges udtrykkelig ved de tre her fremhævede Udtryk -- paastaas at strække sig hen til Helgoland, og i dette Farvand krydse overhovedet Holstens, Hadelns, Wurstens og Oldenburgs Jurisdiktioner hinanden.*

hedder det nemlig — efter at en foregaaende Artikel har nævnt „Hellig Landtz Fiskind“ —: „item saa mange Pendinge, som tagis og opbæris i Hellig Land, hellig Blodtzs Pendinge, de skulle hiemføres til Ribbe, oc købe Wox for, oc brende Liusz i Fruwer Closter for dett hellig Blodtz“¹⁾. Forf. mener, at Kongen oprindeligt har havt en Indtægt af Øen, som han senere har overladt Ribe (S. 89, 90, samt Kartografi S. I). Det er jo imidlertid ikke Byen som saadan, men Skipperlauget, som „tager og oppebærer“ denne Afgift, og herved maa dog ganske vist tænkes paa Bøder eller Afgifter indenfor selve Lauget, udredede af „Skibmændene“ eller ydede til dem for begaaede Forseelser, altsaa atter Forhold, der ikke direkte vedrøre Helgolands Indbyggere, derimod den Befolkning, som i Fisketiden fandtes paa Øen.

Hvor grundigt prøvende Forf. gaar til Værks, fremgaar af hans Undersøgelse om Øens Stilling 1470. Det har hidtil været antaget, at Christiern I²⁾ i dette Aar skjænkede Helgoland til Domkirken i Slesvig. I et i Afskrifter bevaret Brev hedder det nemlig: unde geven dat hillige landt unde alle opgeworpen lande in wirkesherde im Strande belegen, dar nene kerckheren, kerken effte kerspele en [in] sin³⁾. Udgiverne have hidtil skrevet „Hillige landt“, men v. Schwerin paaviser, at vedkommende Manuskript paa det store kgl. Bibliothek hverken i Overskrift eller Text har det store H. Brevet omhandler desuden aabenbart to sidestillede Begreber, det Land, som er „opgeworpen“ og saa „dat hillige landt“; begge disse Bestanddele findes i Wirkesherde og have Intet med Helgoland at gjøre. I Regnskabsbøgerne fra Slesvig Domkapitel mangler desuden enhver Oplysning om, at Øen skulde have tilhørt Domkirken. Dette forekommer mig slaaende rigtigt og ganske uimodsigeligt.

Men hvad er da „dat hillige landt“? v. Schwerin for-

¹⁾ Nye Danske Magazin II. 260, 261.

²⁾ Forf.s Dom over denne Konge (S. 92) er iøvrigt alt for streng.

³⁾ Gl. kgl. Samling Folio 1150 S. 359. Nogle mindre Rettelser i Schwerins Læsning (S. 94) maa dog gjøres (unde, im Strande, en sin).

tolker det som Kirkeland, og han kan herfor paaberaabe sig, at Heimreich i Nordfresische Chronik (1666) nævner i Nordfrisland „Kirchen- und Heiligenländereien“. Imidlertid er dog vist i dette Punkt en anden Tydning sandsynligere. Man maa jo nemlig spørge: hvorledes kunde Kong Christiern overdrage Kirkeland? Det skulde jo synes at maatte være † Andres, særlig i Kirkers Eie. Hvis den relative Sætning om, at der ingen Kirkeherre eller Kirkesogn fandtes, ogsaa gaar paa „dat hillige landt“, saa maa man spørge om, hvorledes det trods denne Mangel alligevel er blevet „hillig“ Land. Stedet hos Heimreich er jo heller ikke afgjørende, da Sammenstillingen kan være tilfældig, eller han kan have misforstaaet et ældre Udtryk. Ordene i Aktstykket bringe langt snarere Tanken hen paa „dat hillige landt“ som noget fra Naturens Haand eller i lokal Henseende jævnet med „opgeworpen landt“. Og hvad dette sidste Begreb rummer, kan let erfares af andre Kilder; det er det ved Dige, Vold eller Grav beskyttede Land¹⁾. Nu hed imidlertid i Ostfriesland det Land, som ligger udenfor Diget, den skraanende Skrænt, Hellingen ud mod Havet *hella, hilla, halle*, af hvilket et Diminutiv *hellike* maaske endog findes²⁾; Ordet er nær beslægtet med

¹⁾ Schiller u. Lübben, Mittelniederdeutsches Wörterbuch: upworp . . . boven dem nygen graven unde dyke, dar mi des upworpes des sulven graven unde dykes eyn deil upgheworpen is . . . De enen graven oder opwurff will machen (1370).

²⁾ Friedlaender, Ostfriesisches Urkundenbuch. Nr. 76 (1355): *Galcka Hellar* dicta. Nr. 100 (1364): *tria graminata in liteka* [lille] *Helum* . . . Item de *helliken* (Diminutiv von heller?) by Loeghender hoywech . . . welke voerscr. *helliken* hevet ghecoft die eerweerdige proest Heero. Nr. 469 (1437): *Hilla gara*. Nr. 662 (1453): een stuccke erves belegghen bii Kaninghusen, gheheten Duvelswerkke, myt den *hellen* unde unleende [v: udyrket Land], de bii unde umme den vorscreven werf synt ligghende, dat in vortyden ene grote fenne heft ghewezen, de vormyds den unwedder unde water vorghaen ys. Nr. 1228 (1488): dat eyn demet des enen jares up de *haller*, des anderen jares ynna Heyntyuch. Nr. 1243 (1489): des enen jares up de *Hewe haller*, des anderen jares ynna Heyntyuch. Nr. 1792 (1454): by der sudersyde *Gaelke heller*. I Schiller u. Lübbens Ordbog søger man Ordet forgjæves (*helle*

de tyske Ord *halde*, Bjergside, og *helling*, ad hvilken Skibet løber af Stabelen, fremdeles med det hollandske *helling*, Skraaning, Helling, Stabel¹⁾, endelig ogsaa med *hallig*, Betegnelsen for de ikke inddigede Smaaøer ved Slesvigs Vestkyst. Skriveren eller Afskriveren af Brevet har maaske misforstaaet det ham opgivne Udtryk og derfor ikke skrevet det i dets fuldkomne rigtige Form. Men det vil ses, at man ved denne Tydning kommer til at undgaa de foran berørte Vanskeligheder og træffer et Udtryk, som slutter sig nøie til det andet, ved hvis Side det er stillet. Alt det inddigede og ikke inddigede Land, som hidtil ikke har hørt under en Kirkeherre, skal høre under Domkirken i Slesvig.

Ogsaa de følgende Aarhundreder af Helgolands Historie frembyde mange interessante Perioder, saaledes Ditmarskernes Tog til Øen for at hævne sig paa deres Landsmand Wieben Peter, der havde hærget deres Kyster frygteligt; her blev han skudt i Øens Kirke. Denne Begivenhed var et af Paaskudene for Hertug Adolphs og Kong Frederik II.s Krig mod Ditmarsken 1559. Paa Trediveaarskrigens Tid var Øen et vigtigt Punkt i de Danskes Hænder; dens militære Betydning viste sig ogsaa under den store nordiske Krig. 1807 blev Helgoland erobret af Englænderne; paa den Tid og under hele Fastlandsspærringen havde Øen en glimrende Periode, idet den blev Oplagssted og Midtpunkt for Englændernes Handel med Vesteuropa; Øen kunde næppe nok rumme de opstabilede Varer, og, som det sagdes, „Guldet laa paa Gaderne“. Ved Kielerfreden maatte Danmark afstaa Øen til England; 1890 forenedes den med det tyske Rige. Forf. er overbevist om, at denne Erhvervelse i en snar Fremtid vil vise sig at have en overordentlig Betydning for Tyskland. Om Helgoland var i en fjendtlig Magts Haand, vilde den i Krigstid aldeles tilintetgjøre Nordøstersøkanalens strategiske Betyd-

findes i Tillegget, men urigtigt forklaret). I Anmærkninger til de her anførte Aktstykker i Urkundenbuch og i Værkets Ordliste er dette Ord derimod forklaret som „Böschung des Deiches, Heller, Aussendeichsland“.

¹⁾ Tross u. Overmann, Holländisch-deutsches Wörterbuch.

ning og umuliggjøre Foreningen af de i de to Have stationerede Stridskræfter.

Hvis Vanskelighederne ved Fremstillingen af Øens ydre og politiske Historie ere store, er det vist, at Øens egen Lokallhistorie frembyder mindst lige saa vanskelige Opgaver. Forf. omhandler disse i Bogens fjerde Afsnit, og hvad der gjør, at han her saavel som i det sidste Afsnit om Helgoland i fysisk-geografisk Henseende kan bringe meget nyt og vigtigt, er hans omhyggelige Studium af de talrige, tegnede og trykte Kaart over Helgoland fra ældre Tider. Friherre v. Schwerin har med stor Flid ransaget Bibliotheker og Arkiver, og det er lykkedes ham ikke blot at berigtige mange tidligere Angivelser, men ogsaa at fremdrage en halv Snes helt ubekjendte eller forglemte Kaart over Øen. Disse Kaart, der findes i Rigsarkivet og Søkaartarkivet i Kjøbenhavn og i Commerzbibliotheket i Hamburg, give vigtige Oplysninger om Øens fysiske Forhold og Landets Form og Størrelse i ældre Tid, hvilke Spørgsmaal i høi Grad have beskjæftiget Geografer, Naturforskere og Historikere. Af disse Kaart kan fremhæves det, der er optaget 1714 i Anledning af den danske Eskadres Beleiring og Erobring af Helgoland, der da var i den gottorpske Hertugs Besiddelse og forsvaredes af hans Tropper; aabenbart af strategiske Grunde er dette som flere andre Kaart ingensinde bleven offentliggjort. Men især fortjener dog Opmærksomhed et Kaart med tilhørende beskrivende Text fra 1697, der giver en hel Række topografiske Detailler og lokale Oplysninger; det er opbevaret i Commerzbibliotheket i Hamburg, en Gjengivelse af det ledsager Forf.s Værk. En omfattende Kartografi, der redegjør for alle de gamle Kaart, findes derfor ogsaa som Tillæg til Bogen (S. I—XXXVIII).

Resultatet af Forf.s Undersøgelser er bl. a. dette, at Øen i den historiske Tid ikke har tabt synderlig i Størrelse eller paa anden Maade stærkt forandret Udseende. Denne Opfattelse have den nyere Tids Forskere ogsaa i det Hele hævdet i Modsætning til Drømmene om en tidligere Storhedsperiode fra det lærde Tidsrum. Den gamle Opfattelse spøger dog endnu i vore Dage, om end i ændret Form; nu er den

ved v. Schwerins grundige Studier yderligere manet i Jorden. Om flere Omdannelser af enkelte Punkter og Kystdele giver v. Schwerin nye Oplysninger, og især er han i Stand til at paavise haarde Angreb paa Kysten i den første Snæs Aar af det 18de Aarh., voldsomst Nytaarsaften 1720.

Tankerne om Øens Storhedstid stamme fra det 16de og 17de Aarh.s Historieskrivning, og Forf. giver en djærv, men ikke uretfærdig Skildring af dette Tidsrums Videnskabelighed. Som en grumset, smudsig Bjergflod — siger han — oversvømme disse Aarhundreders Krøniker den simple, sandhedstro Fremstilling hos Adam af Bremen. Udgaæede fra det pedantiske Storsnakkeris Skole udmærke de sig visselig ved Lærdom, om man kan kalde det saa, men denne Lærdom er næsten altid død og ufrugtbar, parret med en uforfærdet Selvtillid og fuldstændig Mangel paa virkelig Evne til Omdømme. Svage historiske Reminiscenser af tvivlsom Værd opblandes med den mundtlige Traditions stærkt farvede Episoder, man gaar fra Kombination til Kombination og udtager de underligste Ting af Videnskabens Pulterkammer. Man anstiller de mest halsbrækkende dialektiske Experimenter og skyer ikke de urimeligste Ordudlægninger. Og tilsidst staa de færdige, disse fænomenele *monumenta doctæ ignorantie*, disse tykke Folianter, som saa længe have havt Evnen til at imponere den store Almenhed og nydt en Strafløshed, som de saa lidt fortjene (S. 130).

Dommen lyder haard, men er næppe ubillig. Imidlertid forekommer det mig, at Forf. i sin Vurdering af den i mange Henseender fortjenstfulde Kaarttegner Johannes Mejer, med hvem Bogen udførlig beskæftiger sig, er gaaet et Skridt endnu videre, og da er bleven ubillig og uretfærdig. Joh. Mejers Kaart have jo givet Anledning til en ret betydelig Litteratur; det var først Skoleinspektør P. Lauridsens Undersøgelser, som ogsaa af v. Schwerin omtales med den største Aerkjendelse, der bragte endelig Klarhed og fast Standpunkt for Betragtningen¹⁾. Mejer har ofte beskæftiget sig med

¹⁾ De offentliggjordes i Historisk Tidsskrift 6. R. I. 239 f., jfr. ogsaa Geografisk Tidsskrift IX. (1887—88). 50 f.

Helgolands Fortid, og man kan forfølge Gangen i hans Studier. Han har først 1639 i et Manuskript af Peter Sax's Beskrivelse over Øen tegnet et Kaart over denne ved Tiden 800. Det er opstaaet ved at han simpelthen har forstørret Helgoland, som det saa ud 1639; han har afsat derpaa en Del Punkter, som da fandtes paa Øen og andre, om hvilke Sagnet meddelte Kundskab. „Her foreligger altsaa et Falsarium, røbende en Dumdristighed, som man virkelig kan kalde forbausende.“ Paa et andet Kaart i samme Manuskript tegner han Øens daværende Omrids som en lille central Kjerne, omgivet af en i Havet draget periferisk Linie, der angiver Øens Kontur c. 800. Endelig tegner han det i Dankwerths Landesbeschreibung forekommende Kaart. Her er Øen svulmet op til en uhyre Størrelse, og nede i dens sydvestlige Hjørne ser man Datidens Helgoland vel som en Hundreddel af den fordums Storø. Fremdeles finder man her, udenom den lille og inde i den store Ø, et Omrids af Helgoland ved Tiden 1300; den indtager vel en Ottendedel af Storøen. Paa Storøens Omraade ere en hel Mængde Navne afsatte, de ere for en stor Del hentede fra gamle apokryfe Kirkefortegnelser og Lokalsagn. v. Schwerin paastaar nu, at Mejer selv aldrig kan have troet paa dette Stor-Helgoland, men desuagtet ikke har undset sig ved at sætte denne uhørte Mystifikation i Scene. Lauridsen havde udtalt, at „Mejer slet ikke havde til Hensigt at bedrage“, men i Følge Schwerin er han „Ophavsmand til et kolossalt, omhyggelig planlagt geografisk Bedrageri, som turde savne sit Modstykke i Kartografiens Historie“ (S. 180).

Her forekommer Lauridsen mig at have dømt rigtigere, og en Maalestok fra det 19de Aarh.s kritiske Tidsalder er temmelig ubilligen anvendt paa en Lærd fra Christian IV's Tid, der, om han end nok saa meget fulgte Tidens Fantasteri og ukritiske Vilkaarlighed, dog ikke ophørte at være en sandfærdig Mand, saaledes som Sandhed da forstodes i Videnskaben. Rent Hjernevæv er hans Kaart ikke, det er et Forsøg paa at sammenspinde Traade, som forud vare givne. Forf. tiltræder desuden Lauridsens Paavisning af, at Mejer havde i høi Grad Støtte i den daværende Litteratur, ja det indrømmes,

at Kaartets samtlige Stedsnavne mulig kunne være hentede fra andre Kilder, og der gives Anvisning paa, hvorfra de mulig skrive sig. Men saa bliver Mejers Kaart ikke at opfatte som et Bedrag, men som et uvidenskabeligt Forsøg paa at gjætte Øens Udscende og Form. Naar Mejer lægger den formentlig tabte store Del af Øen om mod Øst, maa dette efter v. Schwerins egen Oplysning forklares ved den da ret almindelig gængse Antagelse, at Helgoland i sin Tid skulde have været noget nær landfast med den slesvigske Kyst eller dog kun skilt derfra ved et Sund af ubetydelig Bredde.

Som Mejer gik til Værks, saaledes gjorde mange Lærde paa hans Tid. Historisk Kritik existerede næsten ikke, de videnskabelige Muligheder fremsattes med saa stor Kraft, som om de vare beviste Kjendsgjerninger, og en Fjer forvandlede sig let til fem Høns. Men især gjaldt det paa Forhistoriens, Arkæologiens og Oltidens Omraader, at her havde man Ret til at opstille Brikkerne som man vilde. Ingen vil dog beskylde Lyskander for at være en bevidst Bedrager, fordi han ved Hjælp af bibelske Slægtregistre, den gullandske Krønike, Saxos Sagnhistorie og utallige andre Kilder i „De danske Kongers Slægtbog“ paaviser, hvorledes det danske Kongehus nedstammede fra Adam, og hvordan alle Europas Konge- og Fyrstefamilier egentlig vare Grene af den danske Kongeslægt. Endog en saa besindig Lærd som Ole Worm udtaler om Slægtbogen, at „den haver mere at betyde, end man tror“. End ikke vore berømteste Lærde vilde kunne undgaa en fældende Dom for Falsk, hvis man i den Grad turde anlægge vore Dages Maalestok. Hvor haard maatte Dommen til Ex. ikke lyde om Thomas Bartholins Skrift om Danebrogssordenens Oprindelse, hvor de løseste Hypotheser ere sammenknyttede, og hvor Forf. tilmed paaberaaber sig gamle Pergamenter, meddelte ham fra Kongens Arkiv, skjøndt saadanne Membraner efter al Sandsynlighed ikke have existeret eller i gunstigste Fald ere blevne benyttede med den utroligste Letsindighed?

I det sidste Afsnit af Bogen omhandler Forf. som alt sagt Øen i fysisk-geografisk Henseende. Her maa den Roes

utvivlsomt tildeles ham, at han har gjort en Række omhyggelige Iagttagelser i Naturen, især om det langsomt foregaaende Ødelæggelsesværk og Aarsagerne til den geoplastiske Omdannelsesproces. Ved disse Studier, i Forening med den erhvervede nøie Kundskab til Landets Omdannelse i de sidste Aarhundreder, har Forf. bragt meget nyt og fortjenstligt til Veie.

Af den foran givne Redegjørelse vil fremgaa, af hvilken mangeartet Natur de Emner ere, som denne Bog om Helgoland behandler. Det bør fremhæves, at ikke mindst de, som beskæftige sig med Sønderjyllands og Elblandenes Fortid, især med de vestlige Kystlandes Historie, bør huske at raadspørge dette oplysende Skrift. Det vil ikke være vanskeligt at rette Kritik mod Enkeltheder — og saadant er sket i det Foregaaende — men Alle ville være Forf. taknemlige for de mangfoldige Oplysninger, som her ere samlede, og erkjende, at selv hvor han ikke endelig har løst Spørgsmaalene, har han bragt Undersøgelsen betydeligt videre.

Johannes Steenstrup.

Elise von dem Bussche-Kessel: Gräfin Elise von Bernstorff, geborene Gräfin von Dernath. Ein Bild aus der Zeit von 1789 bis 1835. Aus ihren Aufzeichnungen. I. 1789—1822 (VIII + 340 SS.). II. 1823—35 (264 SS.). Berlin (Mittlersche Buchhandl.) 1896.

Memoirelitteraturen til Oplysning om Personer og Forhold herhjemme ved Overgangen fra forrige til dette Aarhundrede har i Grevinde Elise Bernstorffs for kort Tid siden udkomne Livserindringer modtaget en i flere Henseender værdifuld Forøgelse.

Forfatterinden fødtes 27. Jan. 1789 i Kjøbenhavn som ældste Datter af den 1828 afdøde danske Gesandt i Madrid Magnus Greve von Dernath og Hustru Charlotte Sophie Magdalene Komtesse Bernstorff.

Om sin egen, med hende uddøde fædrene Æt, der indkom her i Landet i Frederik III.s Tid med den fra Slaget